

Lorestan University

Online ISSN: 2717-2325

Journal of Geographical Studies of Mountainous Areas

journal homepage: <http://www.gsma.lu.ac.ir>

Research Paper

Analyzing the Effects of Political Economy of Oil on the Income Structure of Urban Spaces (Case: Municipality of Tehran)

Saeed Nikoomaram^a, Mostafa Behzadfar^{b*}, Bijan Safavi^c^a PhD student, Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.^b Professor of Urban Design Department, Faculty of Architecture and Urban Planning, University of Science and Technology, Tehran, Iran.^c Assistant Professor, Department of Economics, Faculty of Law, Political and Economic Sciences, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 3 August 2022;

Accepted: 1 September 2022

Available online 21 December 2022

Keywords:

Political Economy,
Oil Economy,
Urban Space,
Income,
Tehran.

ABSTRACT

The aim of this study was to analyze the effects of political economy of oil on the income structure of the municipality of Tehran. In order to achieve the research objective, deductive strategy based on quantitative method was used. The statistical population of the study consisted of experts and scientific-executive elites corresponding to the title of the research, and using systematic sampling method based on sampling logic, 50 people were selected for the sample. The research indicators were categorized into 4 groups (political economy of oil, political economy of space, spatial developments of city and municipality's income). As an effect and dependent variable, the urban space structure of Tehran is influenced by independent variables such as political economy of oil, political economy of space and urban income. Smart PLS was used to analyze the data. The results of data analysis showed that among the items explaining the political economy of oil, the items including growth and capital accumulation as well as rent seeking had maximum realization. Also, dominant production method and globalization and economic restructuring were the main priorities in the political economy of space. Among the influential components related to urban income, except for lack of consistency of duties and responsibilities of municipality with financing resources which had minimal realization, other components such as sustainable incomes, taxes and local duties, state assistance share, access to resources of private sector and financial and capital markets, and reform of laws resulting in sustainable income for municipality had the highest impact and effect which should be paid more attention in redefining the income sources for Municipality of Tehran.

1. Introduction

In Tehran, the rapid increase in population and incomes and the concentration of economic, social, administrative and cultural activities are associated with unfair distribution of income of urban growth factors, and the increasing accumulation of capital and attracting the most effective factors and elements of production cause unexpected economic and social growth of the capital, but the lack of balanced distribution of growth makes it difficult to

achieve the goal of creating a homogeneous economic and social society. Tehran develops more like a combination of heterogeneous regions. Physical development and economic growth of Tehran towards the north result in the separation of income classes as well as continuous displacement of higher income classes to the north of the city, leaving south of the city for newly arrived immigrants and low-income classes with less skill and education.

2. Methodology

*Corresponding Author.

Email Addresses: snikoomaram@yahoo.com (S. Nikoomaram), behzadfar@just.ac.ir (M. Behzadfar), b_safavi@azad.ac.ir (B. Safavi).

To cite this article:

Nikoomaram, S., Behzadfar, M., Safavi, B., (2022), Analyzing the Effects of Political Economy of Oil on the Income Structure of Urban Spaces (Case: Municipality of Tehran). Journal of Geographical Studies of Mountainous Areas, 3 (11), 115-132.

Doi:10.52547/gasma.3.3.115

This is an applied research in terms of purpose and it seeks to explain reasons and effects between the components of political economy of space (oil economy) and urban income on the structure of urban space. In order to achieve the purpose of the research and answer questions of reasons, a deductive research strategy based on quantitative method was used. The statistical population of the study consisted of experts and scientific-executive elites working in scientific societies and developmental executive institutions, and using systematic sampling method based on sampling logic, 50 people were selected as the sample. According to the type of research, data collection methods and tools including field method and researcher-made questionnaire were used according to the research structures. Considering quantitative methodology, data collection and analysis method and tool using inferential method based on the fitness indicators of measurement model such as index reliability, combined reliability, factor load coefficients, convergent validity, divergent validity, and Fornell-Larcker method, the structural model such as meaningful numbers, coefficient of determination and effect size, and the overall model fit, smart PLS software was used.

3. Results

Investigating the severity of the relationship between research variables is one of the most important evaluation criteria in structural equations model. In this regard, in order to determine the intensity of the relationship between hidden exogenous variables (political economy, political economy of space and urban income) and hidden endogenous variable (urban space structure), the coefficient of determination and effect size were used. The findings indicated the fact that the distribution of data of research variables in skewness and kurtosis test was within the acceptable range.

4. Discussion

In order to strengthen the urban structure in Tehran, the indicators and components including sustainable urban income should be improved to achieve the optimal structure of urban space. In accordance with this effect, the result and spatial reflection of optimal urban structure and organization in the territorial and space domains and developmental organizations will gain spatial objectivity in the vision plan of Tehran.

5. Conclusion

According to the analyses and reviews, of the indicators of political economy of space, two indicators had maximum realization, two had interstate realization, one had minimal realization and two had no realization. Of the indicators of this component, the dominant production method, globalization and economic restructuring had maximum realization, which was consistent with the findings of Kazemian, Gh (2020) researches. Of the indicators of political economy, the growth and capital accumulation and rent seeking had maximum realization. The findings of this study were in line with and overlapped the results of the researches by Heidari (2020) and Samimi (2011). In addition, among the indicators explaining the urban income, 6 indicators including sustainable incomes (based on construction and building density sales), taxation and local duties, share of state assistance, access to private sector resources and financial and capital markets, reform of laws resulting in sustainable income for municipalities had maximum realization and incompatibility of municipal duties and responsibilities with financing resources had minimal realization. The consistency of the findings to the results of the researches indicated the fact that the findings of this study also confirmed the results of Nesari (2015) and Zenuz (2009).

دانشگاه لرستان

شاپای الکترونیکی: ۲۳۲۵-۲۷۱۷

فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی

<http://www.gsma.lu.ac.ir>

مقاله پژوهشی

تحلیل اثرات اقتصاد سیاسی نفت بر ساختار درآمدی فضاهای شهری (مطالعه موردی: شهرداری تهران)

سعید نیکومرام^۱، مصطفی بهزادفر^{۲*}، بیژن صفوی^۳

^۱دانشجوی دکتری گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

^{۲*}استاد گروه طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت، تهران، ایران.

^۳استادیار گروه اقتصاد، دانشکده حقوق، علوم سیاسی و اقتصادی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

دریافت مقاله:

۱۴۰۱/۵/۱۲

پذیرش نهایی:

۱۴۰۱/۶/۱۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۱/۹/۳۰

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تحلیل اثرات اقتصاد سیاسی نفت بر ساختار درآمدی شهرداری تهران تدوین شده است. در این راستای از استراتژی قیاسی مبتنی بر روش کمی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل خبرگان و نخبگان علمی - اجرایی مرتبط با عنوان تحقیق است؛ که با استفاده از شیوه نمونه‌گیری سیستماتیک و مبتنی بر منطق نمونه‌گیری، تعداد ۵۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب گردید. شاخص‌های تحقیق در ۴ گروه (اقتصاد سیاسی نفت، اقتصاد سیاسی فضا، تحولات فضایی شهر و درآمد شهرداری) دسته‌بندی شدند. ساختار فضای شهری تهران به عنوان معلول و متغیر وابسته تحت تأثیر متغیرهای مستقلی نظیر، اقتصاد سیاسی نفت، اقتصاد سیاسی فضا و درآمد شهری است جهت تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار Smart PLS استفاده شده است. نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که از بین گویه‌های تبیین‌کننده مؤلفه اقتصاد سیاسی نفت، گویه «رشد و انباشت سرمایه» و «رانت‌جویی» دارای تحقق‌پذیری حداکثری بوده است. همچنین «شیوه تولید مسلط» و «جهانی شدن و تجدید ساختارهای اقتصادی از اولویت‌های اصلی در اقتصاد سیاسی فضا می‌باشند. از بین مؤلفه‌های اثرگذار در حوزه درآمد شهری، به استثنای مؤلفه «عدم همخوانی وظایف و مسئولیت‌های شهرداری با منابع تأمین مالی که دارای تحقق حداقلی است سایر مؤلفه‌ها نظیر مؤلفه «درآمدهای پایدار، اخذ مالیات و عوارض محلی»، «سهم کمک‌های دولتی»، «میزان دسترسی به منابع بخش خصوصی و بازارهای مالی و سرمایه‌ای» و «اصلاح قوانین منتج به درآمد پایدار برای شهرداری» دارای بیشترین میزان اثرپذیری و اثرگذاری می‌باشند که می‌بایستی در بازتعریف منابع درآمدی برای شهرداری تهران به آن‌ها توجه ویژه تری نمود.

واژگان کلیدی:

اقتصاد سیاسی،

اقتصاد نفتی،

فضای شهری،

درآمد،

تهران.

۱. مقدمه

اقتصاد فضا، به توزیع فضایی و محل فعالیت اجزای یک اقتصاد و

جریان فضایی کالا و جمعیت اطلاق می‌شود (Small and

Witherick, 1990: 213). الگوی مکانی فعالیت‌های تشکیل دهنده

فضا، تجلی روابط اقتصادی- اجتماعی و به‌نوبه خود زمینه‌ساز

موجودیت آن‌هاست (Athari, 2009: 57). از نظر اوری فضا، بعد

برجسته نظام سرمایه‌داری محسوب می‌شود (Urry, 1985: 21).

* نویسنده مسئول

پست الکترونیک نویسندگان: snikoomaram@yahoo.com (س. نیکومرام)، behzadfar@just.ac.ir (م. بهزادفر)، b_safavi@azad.ac.ir (ب. صفوی).

نحوه استنادی به مقاله: نیکومرام، سعید؛ بهزادفر، مصطفی؛ صفوی، بیژن (۱۴۰۱). تحلیل اثرات اقتصاد سیاسی نفت بر ساختار درآمدی فضاهای شهری (مطالعه موردی: شهرداری تهران).

فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی، سال سوم، شماره ۳ (۱۱)، صص ۱۳۲-۱۱۵.

Doi:10.52547/gsma.3.3.115

این استقلال اقتصادی سبب می‌شود که دولت از ایجاد انگیزه و فراهم کردن زمینه مساعد برای بخش تولیدی برای جذب درآمدهای مالیاتی بیشتر غافل بماند. مطالعه‌های زیادی تأثیر منفی و مخرب درآمدهای نفتی را بر حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... و به صورت کلی، بر مسیر توسعه کشورهای صادرکننده نفت اثبات کرده‌اند. درآمدهای ارزی حاصل از نفت به عنوان عاملی ضد تولید در اقتصاد عمل می‌کند و هرگاه درآمدهای نفتی سهم عمده‌ای از تولید ملی را به خود اختصاص داده‌اند سهم بخش‌های مولد صنعت و کشاورزی در درآمد ملی کاهش یافته و در عوض بخش ساختمان و مستغلات رشد زیادی را تجربه کرده است. به طوری که با افزایش درآمد این کشورها در اثر کشف نفت موجب تمرکز سرمایه و رشد روزافزون شهرها و به دنبال آن افزایش زیرساخت‌ها و رونق ساخت‌وساز (Witlox and Derudder, 2007: 36) و در نتیجه تأثیر منفی و مخرب آن بر بخش تولید انگیزه سرمایه‌دارها را برای سرمایه‌گذاری در محیط مصنوع افزایش دادند. بنابراین انتظار می‌رود در پایتخت‌های متکی به اقتصاد نفتی و درآمدهای حاصل از آن، فرآیند تولید فضا متفاوت از سایر شهرها و پایتخت‌هایی باشد که اقتصادی متنوع، پویا و مبتنی بر تولید دارند. در برخی از کشورها مانند آمریکا، کانادا، انگلیس و آفریقای جنوبی، تکیه عمده درآمد شهرداری‌ها بر مالیات و دارایی غیرمنقول است، حال اینکه کشورهایی از قبیل فنلاند و سوئد، نسبت مهمی از درآمد خود را با دریافت سهمی از مالیات اشخاص و شرکت‌ها تأمین می‌کنند. در کشورهای اتریش و آلمان، قسمت مهمی از درآمد شهرداری‌ها از محل عوارض دریافتی از مؤسسات انتفاعی و محل‌های کسب و کار تأمین می‌شود، در صورتی که در ایتالیا تکیه عمده بر روی عوارض غیرمستقیم، تأمین‌کننده بخش اعظم درآمد شهرداری‌های این کشور می‌باشد (Esaei Khosh, 2008).

در کشورهای توسعه‌یافته با استفاده از روش‌های علمی همواره منابعی را برای کسب درآمد انتخاب می‌کنند که به اتکای

یک اقتصاد، اقتصاد فضا نامیده می‌شود (Seifaldini, 2011: 372). در رویکرد اقتصاد سیاسی فضا هر ایدئولوژی اقتصادی و هر فلسفه سیاسی، فضای جغرافیایی خاص خود را می‌سازد.

شهر از دید اقتصاد سیاسی فضا در مجموع چکیده و مخلص تناقضات سیاسی سرمایه‌داری است و همچنین سنگر مستحکم این نظام نیز به شمار می‌رود. دولت‌ها در جریان‌های مختلف که خود را همچون «تحلیل‌هنجارین» می‌نمایاند و در حوزه برنامه‌ریزی نیز با ماهیت اجتماعی و سیاسی برنامه‌ریزی سروکار دارند (Abdi Daneshpour, 2007: 70).

هر شهری، متأثر از ساختار سیاسی حاکم بر آن کشور است. همچنین، فرایندهای سیاسی بین‌المللی (تحریم‌های اقتصادی، تفاهم‌نامه‌ها و توافق‌های تجاری، همکاری‌ها و دشمنی‌های جهانی) می‌توانند زندگی شهری را در سطح محلی تحت تأثیر قرار دهند. پس هر شهری در سلسله‌مراتب جهانی، موقعیت خاصی دارد و زندگی شهری (هم در کشورهای توسعه‌یافته و هم در کشورهای در حال توسعه)، تحت تأثیر موقعیت خاص آن شهر و مشارکت آن در نظام جهانی است در واقع، فضای مدیریتی هر شهری را می‌توان پرورش یافته اقتصاد سیاسی در زمان و مکان خویش دانست (Yousufian Ahri and Jalali, 2015: 1).

الگوی شهری نیز به شدت متأثر از بروز تغییرات در ساختار اقتصادی است، جهانی شدن اقتصاد، چهره بسیاری از شهرها را عوض کرده است. به طوری که در اغلب شهرها به جای صنعت، بخش خدمات حاکم است (Saunders, 2012). نفت و درآمدهای آن در صدسال اخیر تأثیر مهم و انکار نشدنی بر تحولات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی ایران داشته است (Heidari, 2021: 738).

یکی از ویژگی‌های مشترک اقتصادهای نفتی در کشورهای در حال توسعه این است که دولت‌ها مرکز انباشت اقتصادی و دریافت درآمدهای نفتی هستند. این عامل سبب می‌شود دولت استقلال اقتصادی بی‌سابقه و بی‌مانندی از جامعه داشته باشد و به دولت اجازه و توانایی حضوری گسترده و وسیع در اقتصاد بدهد،

آن می‌تواند در ارائه بهتر خدمات شهری اقدام نمایند متأسفانه شهرداری‌های ایران فاقد چنین پشتوانه‌های مناسبی برای کسب درآمد می‌باشد (Samimi and Mirhashmi, 2013: 1).

به طوری که مشکل و محدودیت منابع مالی شهرداری‌های کشور به دلیل فقدان توجه به مبانی نظری مالیه محلی در طراحی نظام درآمدی شهرداری (Zenouz, 2008: 4) و عدم همخوانی وظایف مسئولیت‌های دولت محلی با اختیارات و منابع تأمین مالی آن‌هاست (Kazemian, 2021: 210). با وجود این، بیش از ۹۵ درصد از منابع مالی شهرداری‌ها، از محل درآمدهای محلی درون شهرها تأمین می‌شوند و وابستگی به کمک‌های بلاعوض دولتی کمتر از ۵ درصد است (Nesari, 2015: 100). لذا فقدان درآمد کافی نه تنها سبب عدم ایجاد خدمات ضروری در شهر می‌شود بلکه، اساساً اجرای تمامی طرح‌ها و برنامه‌های شهری را با مشکل مواجه خواهد ساخت (Jamshidzadeh, 2012: 29).

در سال‌های اخیر با افزایش درآمدهای نفتی و بروز بیماری هلندی در اقتصاد ایران و به دنبال آن رونق‌بخش ساختمان و همچنین با ظهور شوراها و کاهش تصدی‌گری دولت در امور مدیریت شهری شهرداری کلان‌شهرها با صدور پروانه‌های ساختمان سعی در تأمین درآمدهای خود دارند در حال حاضر بیش از ۷۰ درصد درآمدهای شهرداری‌های کشور ناپایدار بوده و مربوط به فعالیت‌های ساخت‌وساز ساختمانی می‌باشد که رونق و رکود این بخش نیز متأثر از شرایط اقتصاد وابسته به درآمدهای نفتی است (Samimi and Mirhashmi, 2013: 1). هم‌زمان با اعمال سیاست خودکفایی اقتصادی و عدم اتکای صرف به درآمدهای نفتی، شهرداری‌ها جهت تأمین هزینه‌های خود به شیوه‌های مختلفی متوسل شدند که مهم‌ترین آن‌ها، وضع عوارض جدید یا گسترش عوارض موجود بود؛ مانند عوارض ساختمان‌ها، فروش تراکم، جریمه تغییر کاربری اراضی، جریمه افزایش تعداد طبقات ساختمان، جریمه حذف پارکینگ از ساختمان و جریمه کمیسیون ماده صد یا تخلفات ساختمانی (Akbari And

Yarmohammadian, 2013). به همین دلیل شهرداری‌ها به تدریج به درآمدهای ناپایدار و ناسالم متوسل شدند، بدون آنکه به تبعات سوء این درآمدها توجه کنند (Basiri Parsa, Nireh and Akbari, 2009).

در واقع، چگونگی تأمین منابع مالی پایدار شهری همواره، یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی سیاستمداران و برنامه‌ریزان شهری است. با افزایش نیاز به خدمات عمومی در شهرها و محدودیت‌های مالی شهرداری‌ها از سوی دیگر، این چالش روزبه‌روز بیشتر می‌شود.

در تهران، افزایش سریع جمعیت و درآمدها و تمرکز فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، اداری، فرهنگی با توزیع ناعادلانه درآمد عوامل رشد سطح شهری همراه است و تجمع روزافزون سرمایه و جذب مؤثرترین عوامل و عناصر تولیدی باعث رشد غیرمنتظره اقتصادی و اجتماعی پایتخت شده است، لیکن عدم توزیع متعادل رشد، رسیدن به هدف ایجاد جامعه‌ای همگن اقتصادی و اجتماعی را مشکل می‌سازد و رشد تهران بیش از پیش به صورت ترکیبی از مناطق ناهمگن توسعه می‌یابد. توسعه فیزیکی و جهت رشد اقتصادی شهر تهران به سوی شمال باعث جدایی گروه‌های درآمدی شده و جابه‌جایی مداوم طبقات درآمدی بالاتر به سوی شمال شهر و جنوب شهر را برای مهاجران تازه‌وارد و طبقات کم‌درآمد با مهارت و میزان تحصیلات کمتر و می‌گذارد (Mahdavi vafa et al, 2009). در همین راستا، از جمله تحقیقاتی که ارتباط موضوعی با عنوان تحقیق دارند می‌توان به مواردی از قبیل زیر اشاره نمود:

(Mahdavi vafa et al, 2009) نقش اقتصاد سیاسی در ساختار فضایی تهران و پیرامون را بررسی کرده‌اند و عنوان داشتند ماهیت دولت و اقتصاد ایران از سنخ نفتی است که بر اثر این رانت، ساختار کلان‌شهر تهران و پیرامون نیز دچار دگرگونی شده است و این موضوع، به‌ویژه از دهه ۱۳۵۰ تاکنون تأثیرگذارتر بوده است. (Imani Shamlou and Rafiyan, 2015) مقاله‌ای با عنوان: قدرت

نتایج تحلیل‌های پژوهش آن‌ها، بر مبنای فلسفه ایجاد ابر پروژه‌های ساختمانی در مشهد در چارچوب پنج عامل شناسایی و تثبیت شده، نشانگر نقش پیشران دینامیزم‌های سیاست‌گذاری در سطح فراملی، نیروهای نهادی-تشکیلاتی در سطح ملی-منطقه‌ای و نیروهای اقتصادی و سیاسی در سطح محلی است. (El-Anshasy, 2012). در مقاله‌ای به‌طور تجربی به بررسی نقش قیمت نفت در تعیین سیاست‌های مالی در کشورهای صادرکننده نفت پرداخته شده است. نتایج نشان‌دهنده این موضوع می‌باشد که سیاست‌های مالی در کشورهای صادرکننده نفت، علاوه بر شوک‌های قیمت نفت، تحت تأثیر نوسانات قیمت نفت نیز قرار می‌گیرند و این اثر به‌صورت نامتقارن می‌باشد؛ به‌طوری‌که یک‌میزان افزایش و کاهش در قیمت نفت، اثرات نامتقارنی بر سیاست‌های مالی در کشورهای صادرکننده نفت خواهد گذاشت. (Ibrahim, 2020)، مقاله‌ای با عنوان: توسعه شهری دمشق در زمان جنگ: چگونه جغرافیا و اقتصاد سیاسی جنگ بر الگوهای مسکن تأثیر می‌گذارد را تدوین نمودند، نتایج تحقیق آن‌ها نشان داد؛ جنگ داخلی فقر مسکن را تشدید می‌کند و به افزایش سطوح جدایی اجتماعی-اقتصادی نیز کمک می‌کند (and Collier and Gruendel, 2022) طراحی در دولت: برنامه‌ریزی شهری، فضاسازی و سیاست در شهر مطرح کردند، این مقاله استدلال می‌کند که طراحی در دولت می‌تواند به‌عنوان طراحی سیاست تحلیل شود. توجه آن به کیفیت‌های زیبایی‌شناختی یا عملکردی اشیاء مادی - خواه یک محصول تولیدی، ساختمان یا کالای لباس - نیست، بلکه به کار مداوم سازمان‌دهی استدلال و تصمیم‌گیری درباره مشکلات پیچیده و در مقیاس بزرگ فضاها شهری است. چگونگی تأمین منابع مالی پایدار شهری یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی سیاستمداران و برنامه‌ریزان شهری است. با افزایش نیاز به خدمات عمومی در شهرها و محدودیت‌های مالی شهرداری‌ها از سوی دیگر، این چالش روزبه‌روز بیشتر می‌شود. بر مبنای تعریف مرکز اسکان بشر سازمان ملل متحد درآمد پایدار

و بازتعریف نظریه برنامه‌ریزی شهری (با تأکید بر دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا) تدوین نمودند، نتایج تحقیق آن‌ها نشان داد، ظهور رویکردهای انتقادی تبیین‌گر قدرت (سیاست) در عرصه علوم اجتماعی و برنامه‌ریزی شهری در دهه‌های اخیر، نفوذ سازوکارهای سرمایه‌داری در برنامه‌ریزی شهری را آشکار کرده و به تبع آن موجب بازتعریف برنامه‌ریزی شهری در شکل رویکردهای برنامه‌ریزی با ماهیت توزیعی به قدرت شده است. (Kamran, 2017) تأثیر ایدئولوژی سیاسی بر ارتقای سطح فضای جغرافیایی استان قم را مورد مطالعه قرار دادند، نتیجه تحقیق آن‌ها نشان داد؛ در ارتقای سطح سیاسی شهرستان قم، عامل سیاسی- مذهبی نقش اصلی را ایفا نموده است. (Borhani et al, 2016)، رابطه بین تغییرات کاربری زمین شهری و اقتصاد سیاسی فضا در قالب مدل مفهومی، ارائه نمودند. (Heidari et al, 2021) پیشران‌های اقتصاد نفتی و تأثیرات آن بر کیفیت زیست‌پذیری جوامع محلی در شهرهای استخراجی را ارزیابی کردند نتایج مطالعات آن‌ها نشان داد، هیچ‌یک از عوامل اقتصاد نفتی در گروه متغیرهای دوجبهی قرار نگرفتند که این امر نشان‌دهنده تأثیرات نه‌چندان زیاد و مثبت نفت بر مقوله زیست‌پذیری شهری است؛ چنانکه به‌واسطه استقرار صنعت نفت در شهر بهمان، زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی شهر، متحول شده است که البته این تحولات مطلوب نبوده و کیفیت زندگی ساکنان را بهتر نکرده است. در این میان، شاخص اقتصادی، متأثر از عملکرد صنعت نفت، به افزایش فاصله طبقاتی، استفاده نکردن از نیروهای بومی و جدایی‌گریزی اکولوژیکی در شهر منجر شده و به دلیل اشتغال‌زایی برای افراد غیربومی و ساکن شهرهای بزرگ از جمله تهران، افزایش درآمد ساکنان غیربومی شهر را رقم زده است؛ بنابراین باید راه‌های بهتری برای تعامل صنعت نفت و بومیان تدارک داده و توسعه منطقه‌ای پایدار محقق شود. (Kazemian et al, 2021) دینامیزم‌های سازنده پروژه‌های بزرگ‌مقیاس شهری با رویکرد اقتصاد سیاسی فضا را در کلانشهر مشهد مورد مطالعه قرار دادند؛

عبارت است از؛ حداکثر درآمد قابل دسترس در یک دوره زمانی، با تضمین ایجاد همان سطح درآمد در دوره آینده در شرایطی که نظام اقتصادی با محدودیت‌های منابع، نیروی کار، سرمایه‌های تولیدی و سرمایه‌های طبیعی مواجه است (Mesgari et al, 2018: 77). و درآمدهای ناپایدار، درآمدهایی هستند که به طور مقطعی و بر اساس فعالیت‌های خاص، نصیب شهرداری می‌شوند که با حذف آن فعالیت، این درآمد مکسبه نیز حذف خواهد شد. حتی ممکن است عواید حاصل از این درآمد، بسیار بالا باشد. درآمد ناشی از عوارض مازاد تراکم و درآمد ناشی از تخلفات ساختمانی، عوارض اسناد رسمی، عوارض بر پروانه‌های ساختمانی، عوارض بر زمین‌های بایر، عوارض فروش کارخانه‌ها و غیره، درآمد‌های غیر مستمر یا ناپایدار هستند (Hamonpad Consulting Engineers, 2012).

۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی است و به دنبال تبیین، چرایی و اثرات بین مؤلفه‌ها یا اقتصاد سیاسی فضا (اقتصاد نفتی) و درآمد شهری بر ساختار فضای شهری می‌باشد در راستای تحقق هدف پژوهش و به منظور پاسخگویی به سوالات چرایی از استراتژی پژوهش قیاسی مبتنی بر روش

کمی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل خبرگان و نخبگان علمی - اجرایی شاغل در مجامع علمی و نهادهای اجرایی توسعه‌ای است؛ که با استفاده از شیوه نمونه‌گیری سیستماتیک و مبتنی بر منطق نمونه‌گیری، تعداد ۵۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب گردید. متناسب با نوع پژوهش، از روش و ابزار گردآوری داده‌ها شامل روش میدانی و ابزار پرسش‌نامه محقق ساخته شده به تفکیک سازه‌های پژوهش استفاده شده است. با توجه روش شناسی کمی، روش و ابزار گردآوری داده‌ها، روش و ابزار تحلیل داده‌ها با استفاده روش استنباطی مبتنی بر شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری نظیر (پایایی شاخص، پایایی ترکیبی، ضرایب بارهای عاملی، روایی همگرا، روایی واگرا، روش فورنل و لارکر)، مدل ساختاری نظیر (اعداد معناداری، ضریب تعیین، معیار اندازه‌تاثیر) و برازش کلی مدل و از نرم افزار Smart PLS استفاده شده است. در جدول شماره ۱، مهمترین شاخص‌های اقتصاد سیاسی و تاثیر آن بر ساختار درآمدی فضاهای شهری در کلانشهر تهران پرداخته شده است.

جدول ۱. شاخص‌های اثرات اقتصاد سیاسی نفت بر ساختار درآمدی فضاهای شهری

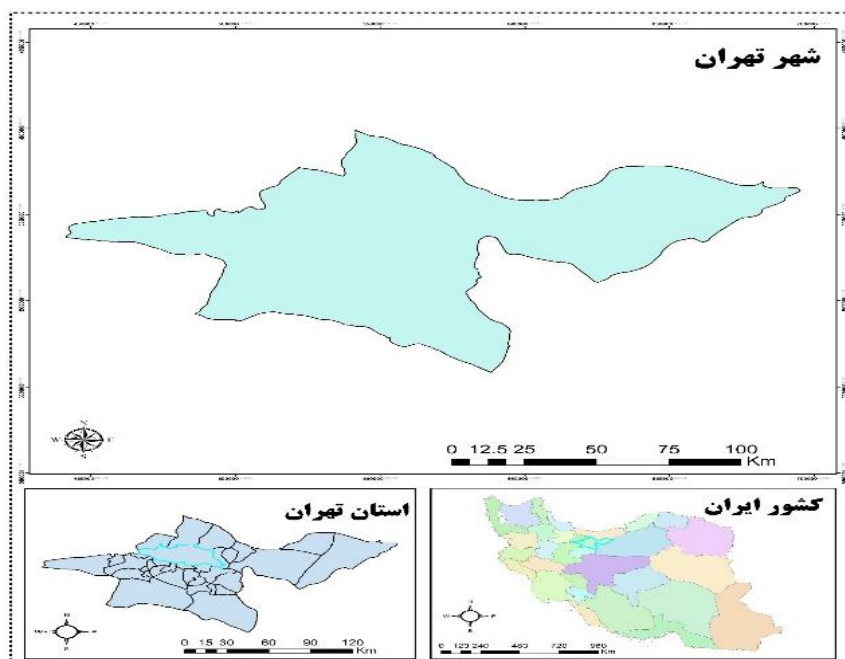
اقتصاد سیاسی	اقتصاد سیاسی نفت	تحولات فضایی شهر	درآمد شهرداری
تعامل دولت و بازار	شیوه تولید مسلط	بازساخت شهری	سهم کمک‌های دولتی
رشد و انباشت سرمایه	تحولات فضایی	تراکم و پراکندگی جمعیت	درآمدهای ناپایدار (متکی بر ساخت و ساز و فروش تراکم)
رانت جویی	جهانی‌شدن و تجدید ساختارهای اقتصادی	سازماندهی فضای شهری	میزان دسترسی به به منابع بخش خصوصی و بازارهای مالی و سرمایه‌ای
تخصیص منابع	بازساخت فضایی شهر	کیفیت رفاه اجتماعی	اصلاح قوانین منتج به درآمد پایدار برای شهرداری
کاهش ناپذیری بازار	عدم پاسخگویی و شفافیت در نظام مالی	تغییر کاربری‌ها	اخذ مالیات و عوارض محلی
	تأثیر عوامل غیررسمی در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی برای شهر	میزان اثرگذاری طرح‌های شهری در ایجاد رانت و ارزش افزوده برای شهر	عدم همخوانی وظایف و مسئولیت‌های شهرداری با منابع تأمین مالی
	نابرابری شهری	رانت‌خواری زمین و مسکن	جدایی‌گزینی فضایی

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

۲.۱. معرفی محدوده مورد مطالعه

پس از انقلاب اسلامی، تعداد مناطق تهران به ۲۰ منطقه افزایش یافت. بعد از آن نیز، در ابتدای دهه ۷۰ و پس از بررسی‌های دوباره غرب شهر تهران، چهار منطقه تازه ۹، ۵، ۲۰ و ۲۱ ایجاد شدند و تعداد مناطق تهران به ۲۲ منطقه افزایش یافت. اکنون تهران با ۷۳۰ کیلومتر مربع دارای ۲۲ منطقه است که بیست و پنجمین شهر پرجمعیت و بیست و هفتمین شهر بزرگ جهان به‌شمار می‌آید و اختلافات جمعیتی و خدماتی در مناطق باعث شده تا تغییر منطقه‌بندی شهر در دوره‌های مختلف مطرح شود. منطقه ۱۷ کوچک‌ترین منطقه تهران بیش از ۹ کیلومتر مربع مساحت داشته و ۳۰۰ هزار نفر جمعیت دارد.

شهر تهران از نظر جغرافیایی در ۵۱ درجه و ۱۷ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۳۳ دقیقه طول خاوری و ۳۵ درجه و ۳۶ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۴۴ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است. بر اساس نخستین سرشماری رسمی که در سال ۱۳۳۵ انجام گرفت، این شهر با بیش از یک میلیون نفر، پرجمعیت‌ترین شهر ایران بوده است. براساس سرشماری رسمی که در سال ۹۵، بیش از ۸ میلیون نفر جمعیت داشته است. در سال ۱۳۴۷، نخستین طرح جامع شهر تهران ابلاغ شد که در آن مساحت شهر با افزایشی خیره‌کننده به ۱۸۱ کیلومتر مربع رسیده بود. همان زمان تهران با این مساحت به ۱۲ منطقه تقسیم شده بود.

نقشه ۱. موقعیت جغرافیایی شهر تهران در کشور، منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

کشیدگی^۲ توزیع متغیرها استفاده شده است. (Klein, 2011) معتقد است توزیع با چولگی بزرگتر از ۳+ یا کوچکتر از ۳- و کشیدگی بیش از ۱۰+ یا کوچکتر از ۱۰- از توزیع نرمال بسیار فاصله دارد. یافته‌های پژوهش بیانگر این واقعیت است که توزیع داده‌های متغیرهای پژوهش در آزمون چولگی و کشیدگی در بین طیف قابل قبول قرار

۳. یافته‌های تحقیق

الف) بررسی نرمال بودن متغیرهای پژوهش و الگوی کلی پژوهش:

نرمال بودن متغیرها، یکی از پیش شرط‌های لازم برای اجرای مدل معادلات ساختاری است، در این راستا، برای آزمون فرضیه‌های پژوهش، از آزمون چولگی او

² Kurtosis

¹ Skewness

دارد. بنابراین توزیع نرمال بودن متغیرهای پژوهش برای اجرای مدل معادلات ساختاری برقرار است (جدول ۲)

جدول ۲. نتایج آزمون های نرمال بودن توزیع داده های متغیرهای پژوهش

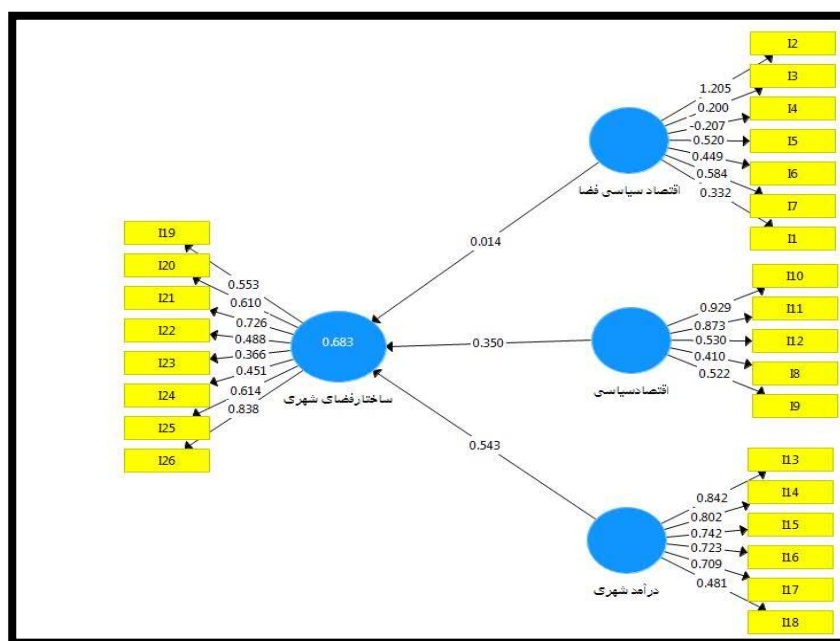
متغیرهای پژوهش	مولفه ها	چولگی	کشدگی	نسبت بحرانی
متغیرهای مستقل	اقتصاد سیاسی نفت	-۰/۸۱	۰/۳۳	۱/۹۶
	اقتصاد سیاسی فضا	-۱/۲۹	۱/۳۳	۱/۹۸
متغیر وابسته	ساختار مالی (درآمدی)	-۱/۵۱	۲/۶۸	۲/۵۱
	ساختار فضای شهری	۲/۴۱	-۱/۵۸	۲/۴۱

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

ب) مدل های اندازه گیری و ساختاری پژوهش

«ساختار فضای شهری» و مؤلفه های بنیان ساز این مدل نظیر؛ بازساخت شهری، تراکم و پراکندگی جمعیت، سازماندهی فضای شهری، کیفیت رفاه اجتماعی به عنوان پیامد مکانی-فضایی و فرآورده اصلی و اساسی مؤلفه های «اقتصاد سیاسی نفت، اقتصاد سیاسی فضا و ساختار مالی»

است که تحلیل، تبیین و میزان اثرگذاری مؤلفه های بیان شده به عنوان مدل اندازه گیری و متغیرهای پژوهش نیازمند بررسی است. در همین راستا، مدل های اندازه گیری پژوهش شامل چهار مدل و مدل ساختاری که به بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته می پردازد نیز شامل چهار مدل ساختاری می باشد.

شکل ۱. مدل اندازه گیری و ساختاری پژوهش، منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

مدل های اندازه گیری پژوهش

مؤلفه اقتصاد سیاسی فضا

مؤلفه "اقتصاد سیاسی فضا" یکی از بنیادی ترین مولفه های اثر گذار در ساختار فضای شهری است و بر جهانی شدن و تجدید ساختارهای اقتصادی، پاسخگویی و شفافیت در نظام مالی، بازساخت فضایی شهر و ... دلالت می کند.

علاوه بر مؤلفه های مذکور به منظور ارزیابی این مدل اندازه گیری "اقتصاد سیاسی فضا" گویه های نظیر؛ شیوه تولید مسلط، تحولات فضایی، تاثیر عوامل غیر رسمی در تصمیم گیری های اقتصادی برای شهر و نابرابری شهری طراحی شده است که انعکاس عینی و عملیاتی این رویه در قلمرو عملیاتی محدوده مورد مطالعه است.

تحلیل و تبیین میزان تحقق‌پذیری و عدم تحقق‌پذیری مؤلفه‌ها

نتایج تحلیل داده‌ها و بارهای عاملی گویه‌ها، بیانگر این واقعیت است که "شیوه تولید مسلط" و "جهانی شدن" و تجدید ساختارهای اقتصادی از اولویت‌های اصلی در اقتصاد سیاسی فضا می‌باشند. با توجه به این مهم، می‌توان

بیان داشت که اقتصاد سیاسی فضا اثرات و تحقق‌پذیری حداکثری داشته است. همچنین از بین مؤلفه‌های اقتصاد سیاسی «پاسخگویی و شفافیت در نظام مالی» و «تحولات فضایی» دارای تحقق‌پذیری بینابین بوده است (جدول ۳)

جدول ۳. نتایج تحقق‌پذیری و عدم تحقق‌پذیری مؤلفه اقتصاد سیاسی فضا

نماد	گویه‌ها	بارعاملی	نتیجه
I1	بازساخت فضایی شهر	۰/۳۳	تحقق حداکثری
I2	شیوه تولید مسلط	۱/۰۲	تحقق حداکثری
I3	تأثیر عوامل غیر رسمی در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی برای شهر	۰/۲۰	عدم تحقق
I4	نابرابری شهری	-۰/۲۰	عدم تحقق
۵۱	پاسخگویی و شفافیت در نظام مالی	۰/۵۲	تحقق بینابین
۶۱	تحولات فضایی	۰/۴۴	تحقق بینابین
۷۱	جهانی شدن و تجدید ساختارهای اقتصادی	۰/۵۸	تحقق حداکثری

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

تحلیل کمی مؤلفه اقتصاد سیاسی فضا مبتنی بر شاخص‌های برازش مدل

تحلیل یافته‌های مبتنی بر شاخص‌های مدل اندازه-گیری (ارتباط شاخص‌های مشاهده‌پذیر با متغیر یا سازه)، بر این موضوع تأکید دارد که برابر با مقدار شاخص‌های پایایی (آلفای کرونباخ)، پایایی ترکیبی (CR) یا RHO،

روایی همگرا، روایی واگرا و روش فورنل و لارکر دامنه (بازه) شاخص‌های مذکور برای تأیید اقتصاد سیاسی فضا قابل پذیرش بوده و داده‌ها تأیید کننده مؤلفه مذکور بوده است.

جدول ۴. تحلیل کمی مؤلفه اقتصاد سیاسی مبتنی بر شاخص‌های اندازه‌گیری

برازش	شاخص	دامنه (بازه) قابل قبول	مقدار شاخص	نتیجه
کسب و کار اقتصادی	پایایی شاخص (آلفای کرونباخ)	≥ 0.7 آلفای کرونباخ	۰/۸۳	تایید مدل
	پایایی ترکیبی (CR) یا RHO	$CR \geq 0.7$	۲۰/۸	تایید مدل
	ضرایب بارهای عاملی	≥ 0.4 لامدا	بالاتر از ۴۰	تایید مدل
	روایی همگرا (میانگین واریانس استخراج شده)	$AVE \geq 0.5 \& 0.4$	۸۰/۵	تایید مدل
	روایی واگرا (روش بارهای عاملی متقابل)	همبستگی بین شاخص و سازه بیشتر از همبستگی بی‌شاخص و سازه‌های دیگر	همبستگی بالاتر از سازه‌های دیگر	تایید مدل
	روش فورنل و لارکر	جذر AVE بیشتر از سازه‌های پایین‌تر از خود	اعداد مندرج در قطر ماتریس از اعداد ذیل خود بیشتر است	تایید مدل

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

اقتصاد سیاسی نفت

مؤلفه اقتصاد سیاسی نفت یکی از مؤلفه‌های اثرگذار در ساختار فضای شهری است که به منظور تبیین

و اندازه‌گیری آن پنج گویه طراحی و تدوین شده است. در این راستا، تحلیل و تبیین تحقق‌پذیری و عدم تحقق

پذیری این مؤلفه‌ها و تحلیل کمی آن که بر پایه شاخص-های برآزش بوده است به شرح ذیل بررسی شده است.

تحلیل و تبیین تحقق‌پذیری و عدم تحقق‌پذیری مؤلفه‌ها

نتایج تحلیل داده‌ها جدول (۵) نشان داد که از بین گویه تبیین‌کننده مؤلفه اقتصاد سیاسی نفت، گویه "رشد و انباشت سرمایه" و "رانت جویی" دارای تحقق‌پذیری حداکثری بوده است. افزون بر این، از بین گویه‌های دیگر این مؤلفه "تعامل دولت و بازار" و "کشش ناپذیری بازار" دارای تحقق بینابینی و گویه "تخصیص منابع" دارای تحقق حداقلی بوده است به عبارت دیگر در مؤلفه اقتصاد سیاسی نفت، دو گویه / هدف دارای تحقق‌پذیری

حداکثری، دو هدف/گویه دارای تحقق‌پذیری بینابینی و یک گویه /هدف دارای تحقق‌پذیری حداقلی است.

تحلیل کمی مؤلفه اقتصاد سیاسی نفت مبتنی بر شاخص‌های برآزش

تحلیل یافته‌های مبتنی بر شاخص‌های مدل اندازه-گیری (جدول ۶) (ارتباط شاخص‌های مشاهده پذیر با متغیر یا سازه)، براین موضوع تأکید دارد که برابر با مقدار شاخص‌های پایایی (آلفای کرونباخ)، پایایی ترکیبی (CR) یا RHO، روایی همگرا، روایی واگرا و روش فورنل و لارکر دامنه (بازه) شاخص‌های مذکور برای تأیید مؤلفه اقتصاد سیاسی نفت قابل پذیرش بوده و داده‌ها تأییدکننده مؤلفه مذکور بوده است.

جدول ۵. نتایج تحقق‌پذیری و عدم تحقق‌پذیری مؤلفه اقتصاد سیاسی نفت

نماد	گویه‌ها	بارعاملی	نتیجه
۸۱	تخصیص منابع	۰/۴۱	تحقق حداقلی
۱۹	تعامل دولت و بازار	۰/۵۲	تحقق بینابین
۱۰۱	رشد و انباشت سرمایه	۰/۹۲	تحقق حداکثری
۱۱۱	رانت جویی	۰/۸۷	تحقق حداکثری
۱۲۱	کشش ناپذیری بازار	۰/۵۳	تحقق بینابین

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

جدول ۶. تحلیل کمی مؤلفه اقتصاد سیاسی مبتنی بر شاخص‌های اندازه‌گیری

برآزش	شاخص	دامنه (بازه) قابل قبول	مقدار شاخص	نتیجه
	پایایی شاخص (آلفای کرونباخ)	≥ 0.7	۰/۸۸	تایید مدل
	پایایی ترکیبی (CR) یا RHO	≥ 0.7	۰/۹۲	تایید مدل
	ضرایب بارهای عاملی	≥ 0.4	بالا تر از ۴۰	تایید مدل
	روایی همگرا (میانگین واریانس استخراج شده)	$\geq 0.5 \& 0.4$	۸۰/۵	تایید مدل
	روایی واگرا (روش بارهای عاملی متقابل)	از همبستگی بی شاخص و سازه‌های دیگر	همبستگی بین شاخص و سازه بیشتر	تایید مدل
	روش فورنل و لارکر	جذر AVE بیشتر از سازه‌های پایین تر از خود	اعداد مندرج در قطر ماتریس از اعداد ذیل خود بیشتر است	تایید مدل

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

درآمد شهری

درآمدهای شهری و وصول آن اثرات و پیامدهای فضایی مختلفی در ساختار فضای شهری دارند و در صورت

تخصیص بهینه متناسب با نیازهای شهری، سازمان فضایی مطلوب شهری را شکل می‌دهد. در این راستا به منظور تبیین

سیاست اقتصاد سیاسی درآمد شهری

و اندازه گیری این مولفه، تعداد شش گویه طراحی و تدوین شده است؛ که تحقق پذیری و عدم تحقق پذیری این مولفه و تحلیل کمی آن بر پایه شاخص های برازش بوده است که به شرح ذیل بررسی شده اند.

تحلیل و تبیین تحقق پذیری و عدم تحقق پذیری مؤلفه درآمد شهری

نتایج جدول (۷) نشان می دهد که از بین مؤلفه های اثرگذار، به استثنای مؤلفه "عدم همخوانی وظایف و مسئولیت های شهرداری با منابع تأمین مالی که دارای تحقق حداقلی است سایر مؤلفه ها نظیر مؤلفه "درآمدهای پایدار (متکی بر ساخت و ساز و فروش تراکم)"، "اخذ

مالیات و عوارض محلی"، "سهم کمک های دولتی"، "میزان دسترسی به به منابع بخش خصوصی و بازارهای مالی و سرمایه ای" و "اصلاح قوانین منتج به درآمد پایدار برای شهرداری" دارای بیشترین تحقق پذیری است.

تحلیل کمی مؤلفه درآمد شهری مبتنی بر شاخص های

جدول ۸ نشان می دهد که برابر با مقدار شاخص های پایایی (آلفای کرونباخ)، پایایی ترکیبی (CR) یا RHO، روایی همگرا، روایی واگرا و روش فورنل و لارکر دامنه (بازه)، مدل خوداتکایی، توانمندسازی و ظرفیت سازی دارای برازش مطلوب بوده و داده ها و شاخص ها تایید کننده این مدل می باشد.

جدول ۷. نتایج تحقق پذیری و عدم تحقق پذیری مؤلفه درآمد شهری

نماد	گویه ها	بارعاملی	نتیجه
I13	درآمدهای پایدار (متکی بر ساخت و ساز و فروش تراکم)	۰/۸۴	تحقق حداکثری
I14	اخذ مالیات و عوارض محلی	۰/۸۰	تحقق حداکثری
I5I	سهم کمک های دولتی	۰/۷۴	تحقق حداکثری
I6I	میزان دسترسی به به منابع بخش خصوصی و بازارهای مالی و سرمایه ای	۰/۷۲	تحقق حداکثری
I7I	اصلاح قوانین منتج به درآمد پایدار برای شهرداری	۰/۷۰	تحقق حداکثری
I8I	عدم همخوانی وظایف و مسئولیت های شهرداری با منابع تأمین مالی	۰/۴۸	تحقق حداقلی

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

جدول ۸. تحلیل کمی مؤلفه درآمد شهری مبتنی بر شاخص های اندازه گیری

برآزش	شاخص	دامنه (بازه) قابل قبول	مقدار شاخص	نتیجه
مدل اندازه گیری درآمد شهری	پایایی شاخص (آلفای کرونباخ)	≥ 0.7 آلفای کرونباخ	۰/۸۸	تأیید مدل
	پایایی ترکیبی (CR) یا RHO	$CR \geq 0.7$	۰/۹۲	تأیید مدل
	ضرایب بارهای عاملی	≥ 0.4 لاامدا	بالاتر از ۴۰	تأیید مدل
	روایی همگرا (میانگین واریانس استخراج شده)	$AVE \geq 0.5 \& 0.4$	۸۰/۵	تأیید مدل
	روایی واگرا (روش بارهای عاملی متقابل)	همبستگی بین شاخص و سازه بیشتر از همبستگی بی شاخص و سازه های دیگر	همبستگی بالاتر از سازه - های دیگر	تأیید مدل
	روش فورنل و لارکر	جذر AVE بیشتر از سازه های پایین تر از خود	اعداد مندرج در قطر ماتریس از اعداد ذیل خود بیشتر است	تأیید مدل

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

ساختار فضای شهری

ساختار فضای شهری به عنوان معلول و متغیر وابسته تحت تاثیر متغیرهای مستقلی نظیر، اقتصاد سیاسی نفت،

اقتصاد سیاسی فضا و درآمد شهری است به منظور سنجش تحقق پذیری و تبیین این متغیر، ۸ گویه شناسایی و ارزیابی شده است.

تحلیل و تبیین تحقق پذیری و عدم تحقق پذیری

مؤلفه ساختار فضای شهری

یافته‌های پژوهش بیانگر این واقعیت است که مؤلفه‌هایی "رانت خواری زمین و مسکن"، "میزان اثرگذاری طرح‌های شهری در ایجاد رانت و ارزش افزوده برای شهر"، "سازماندهی فضای شهری"، "بازساخت شهر دارای تحقق پذیری حداکثری، مؤلفه "جدایی‌گزینی فضایی"، مؤلفه‌های "تراکم و پراکندگی جمعیت"، "کیفیت رفاه اجتماعی"، "تغییر کاربری‌ها" دارای تحقق حداقلی است. مبتنی بر تعدد مؤلفه‌های با تحقق‌پذیری حداقلی می‌توان

نتیجه گرفت این مؤلفه دارای تحقق‌پذیری حداقلی بوده است (جدول ۹).

تحلیل کمی مؤلفه ساختار فضای شهری مبتنی بر شاخص‌های برآزش

نتایج جدول (۱۰) نشان می‌دهد که تحلیل شاخص‌های پایایی (آلفای کرونباخ)، پایایی ترکیبی (CR) یا RHO، روایی همگرا، روایی واگرا و روش فورنل و لارکر دامنه (بازه)، مدل ساختار فضای شهری بیانگر این واقعیت است که مؤلفه مذکور دارای برآزش مطلوب بوده و داده‌ها و شاخص‌ها تأییدکننده این مدل می‌باشد.

جدول ۹. نتایج تحقق‌پذیری و عدم تحقق‌پذیری مؤلفه ساختار فضای شهری

نماد	گویه‌ها	بارعاملی	نتیجه
۱۹I	جدایی‌گزینی فضایی	۰/۵۵	تحقق بینابین
۲۰I	سازماندهی فضای شهری	۰/۶۱	تحقق حداکثری
۲۱I	بازساخت شهری	۰/۷۲	تحقق حداکثری
۲۲I	تراکم و پراکندگی جمعیت	۰/۴۸	تحقق حداقلی
۲۳I	کیفیت رفاه اجتماعی	۰/۳۶	تحقق حداقلی
۲۴I	تغییر کاربری‌ها	۰/۴۵	تحقق حداقلی
۲۵I	میزان اثرگذاری طرح‌های شهری در ایجاد رانت و ارزش افزوده برای شهر	۰/۶۱	تحقق حداکثری
۲۶I	رانت خواری زمین و مسکن	۰/۸۳	تحقق حداکثری

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

جدول ۱۰. تحلیل کمی ساختار فضای شهری مبتنی بر شاخص‌های اندازه‌گیری

برآزش	شاخص	دامنه (بازه) قابل قبول	مقدار شاخص	نتیجه
مدل اندازه‌گیری همبستگی بین شاخص‌ها	پایایی شاخص (آلفای کرونباخ)	$0.7 \geq$ آلفای کرونباخ	۰/۸۱	تأیید مدل
	پایایی ترکیبی (CR) یا RHO	$0.7 \geq$ CR	۰/۵۸	تأیید مدل
	ضرایب بارهای عاملی	$0.4 \geq$ لامدا	بالا تر از ۴۰	تأیید مدل
	روایی همگرا (میانگین واریانس استخراج شده)	$0.5 \& 0.4 \geq$ AVE	۰/۵۲	تأیید مدل
مدل اندازه‌گیری همبستگی بین شاخص‌ها	روایی واگرا (روش بارهای عاملی متقابل)	همبستگی بین شاخص و سازه بیشتر از همبستگی بی شاخص و سازه‌های دیگر	همبستگی بالاتر از سازه‌های دیگر	تأیید مدل
	روش فورنل و لارکر	جذر AVE بیشتر از سازه‌های پایین تر از خود	اعداد مندرج در قطر ماتریس از اعداد ذیل خود بیشتر است	تأیید مدل

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

ج) مدل ساختاری اقتصاد سیاسی فضا و درآمد شهری

بر ساختار فضای شهری

صحت و معناداری رابطه بین متغیرهای پنهان: صحت رابطه و شدت رابطه دو عنصر تعیین و تبیین‌کننده در

ارزیابی و برآزش مدل ساختاری پژوهش می‌باشد. نتایج تحلیل داده‌ها نشان داده است که اعداد معناداری (T-value) در برخی از سازه‌های پژوهش بالاتر از ۱,۹۶ می‌باشد. این بدین معنی است که می‌توان نتیجه گرفت که صحت رابطه

فضای شهری تأیید نشده است. این بدان معنا است که صحت رابطه بین درآمدی شهری به عنوان متغیر مستقل و ساختار فضای شهری به عنوان متغیر وابسته مورد تأیید قرار گرفته است.

بین متغیر پنهان برونزای درآمد شهری و متغیر پنهان درون-زای ساختار فضای شهری معنادار است. در همین چارچوب با توجه پایین بودن اعداد معناداری (t-value)، صحت رابطه بین اقتصاد سیاسی فضا و اقتصاد سیاسی نفت و ساختار

جدول ۱۱. مقادیر شاخص‌های برازش مدل ساختاری بین متغیرهای پژوهش

مدل	روابط متغیرها	صحت رابطه		نتیجه
		آماره t (t-value)	رتبه صحت رابطه	
مدل ساختاری	اقتصاد سیاسی فضا ← ساختار فضای شهری	۰/۱۳	۳	عدم تأیید
	اقتصاد سیاسی ← ساختار فضای شهری	۱/۳۱	۲	عدم تأیید
	درآمد شهری ← ساختار فضای شهری	۲/۰۰۹	۱	تأیید

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

و سازمان‌های توسعه‌ای در افق چشم‌انداز شهر تهران عینیت فضایی به خود خواهد گرفت.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل اثرات اقتصاد سیاسی نفت بر ساختار درآمدی فضاهای شهری یکی از موضوعات مهم و اساسی در مدیریت توسعه شهری است که دارای پیامدهای مختلفی در ساختار و سازمان فضای شهری است. در این راستا، به منظور کاهش پیامدهای نامطلوب این مؤلفه بر ساختار فضای شهری، تبیین و تحلیل اثرات مؤلفه اقتصاد سیاسی بایستی مورد توجه بازیگران و کنشگران توسعه فضای شهری قرار گیرد. در همین چارچوب، به منظور تبیین و تحلیل این اثرات، مؤلفه‌های و متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش واکاوی شده است.

در این راستا، "اقتصاد سیاسی نفت"، "اقتصاد سیاسی فضا" و "ساختار مالی" به عنوان متغیرهای برونزا (مستقل) و "ساختار فضای شهری" به عنوان متغیر درونزای پژوهش مشخص شده است که به منظور سنجش متغیرهای درون و برونزای پژوهش تعداد ۲۶ شاخص مشخص شده است که از این تعداد، ۵ شاخص مربوط اقتصاد سیاسی نفت، ۷ شاخص مربوط به اقتصاد سیاسی فضا، ۶ شاخص مربوط به

شدت رابطه بین متغیرهای پنهان: بررسی شدت رابطه بین متغیرهای پژوهش یکی از معیارهای مهم ارزیابی در مدل معادلات ساختاری است. در این راستا، به منظور شدت رابطه بین متغیرهای پنهان برونزا «اقتصاد سیاسی»، «اقتصاد سیاسی فضا» و «درآمد شهری» و متغیر پنهان درون-زای «ساختار فضای شهری»، از معیار ضریب تعیین (R^2) و اندازه تاثیر (F_2) استفاده شده است (مقادیر ۰/۰۲، ۰/۱۵ و ۰/۳۵ به ترتیب نشان از اندازه تاثیر کوچک، متوسط و بزرگی یک سازه بر سازه دیگر دارد). در همین چارچوب و براساس مقادیر اندازه تاثیر (f_2)، شدت اثر متغیر «درآمد شهری» بر روی متغیر «ساختار فضای شهری» نسبت به سایر متغیرها و سازه‌های دیگر دارای اندازه اثر قوی‌تر است. افزون بر این، شدت اثر متغیر «اقتصاد سیاسی» و «اقتصاد سیاسی فضا» بر متغیر ساختار فضای شهری در رده‌بندی بعدی قرار گرفته است. با توجه به این موضوع، به منظور تقویت ساختار شهری در شهر تهران بایستی شاخص‌ها و مؤلفه‌های «درآمد شهری پایدار» را تقویت تا از این طریق «ساختار مطلوب فضای شهری محقق گردد، متناسب با این اثرگذاری، نتیجه و انعکاس فضایی «ساختار و سازمان مطلوب شهری» در بخش‌های سرزمینی، قلمروهای فضایی

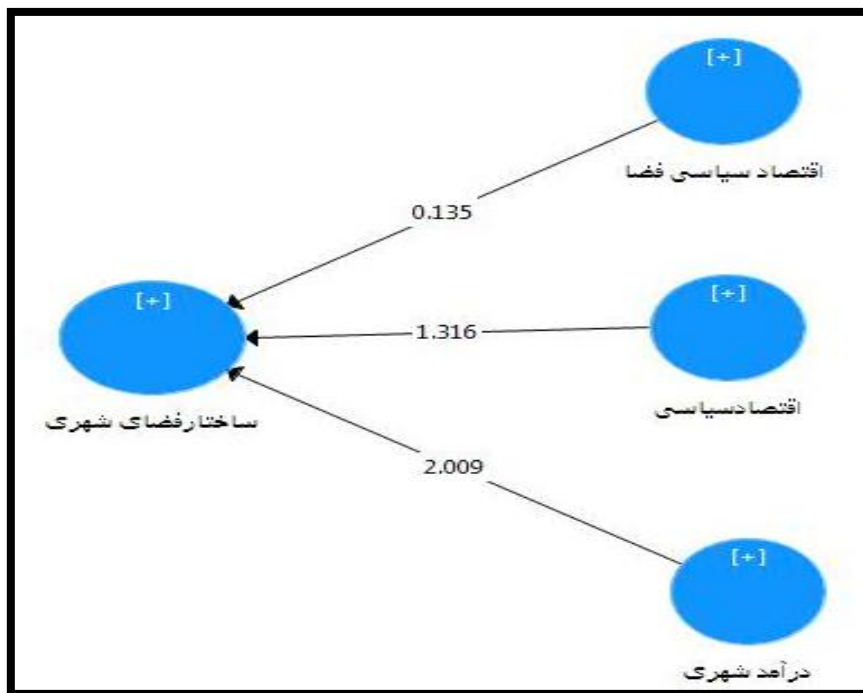
می‌باشد. از بین شاخص‌های این مؤلفه، شاخص شیوه تولید مسلط، شاخص جهانی شدن و تجدید ساختارهای اقتصادی دارای تحقق پذیری حداکثری می‌باشد که این موضوع با یافته‌های پژوهش‌های (Kazemian, 2020) همخوانی و همراستایی دارد.

ساختار مالی و ۸ شاخص مربوط به ساختار فضای شهری است. واکاوی و بررسی‌های به عمل آمده نشان می‌دهد از بین شاخص‌های "متغیر اقتصاد سیاسی فضا"، ۲ شاخص دارای تحقق حداکثری، ۲ شاخص دارای تحقق بینابین، ۱ شاخص دارای تحقق حداقلی و ۲ شاخص دارای عدم تحقق

جدول ۱۲. مقادیر شاخص‌های برازش مدل ساختاری در متغیرهای پژوهش

GOF	نتیجه (شدت و اثر رابطه)		روابط متغیرها	مدل
	معیار اندازه تاثیر (F2)	ضریب تعیین (R2)		
۰/۵۱	۰/۰۰۲	۰	ساختار فضای شهری ← اقتصاد سیاسی فضا	مدل ساختاری
	۰/۱۰۲	۰	ساختار فضای شهری ← اقتصاد سیاسی	
	۰/۳۰	۰/۴۷	ساختار فضای شهری ← درآمد شهری	

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

شکل ۲. مدل ساختاری مدل ساختاری بین متغیرهای پنهان برونزا و دورنزای پژوهش

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

شهری "تعداد ۶ شاخص که شامل شاخص‌های؛ درآمدهای پایدار(متکی بر ساخت و ساز و فروش تراکم)، اخذ مالیات و عوارض محلی، سهم کمک‌های دولتی، میزان دسترسی به منابع بخش خصوصی و بازارهای مالی و سرمایه‌ای، اصلاح قوانین منتج به درآمد پایدار برای شهرداری می‌باشند، دارای تحقق حداکثری و شاخص "عدم همخوانی وظایف و

از بین شاخص‌های "مؤلفه اقتصاد سیاسی"، شاخص - های "رشد و انباشت سرمایه" و "رانت جویی" دارای تحقق حداکثری است. یافته‌های پژوهش، با نتایج پژوهش‌های (Samimi and Mirhashmi, 220)، (Heidari, 2013)، و در یک راستا می‌باشد و دارای همپوشانی است. افرون بر این، از بین شاخص‌های تبیین‌کننده مؤلفه "درآمد

دریافت عوارض متناسب با وضعیت اقتصادی شهر، توان پرداخت مردم و وضعیت مالی ساکنان و موقعیت منطقه باشد؛ انعطاف‌پذیری بالا در دریافت عوارض متناسب با رشد درآمد یا نرخ تورم و غیره باشد.

۵. فهرست منابع

- Abdi Daneshpour, Z. 2007. "Introduction to planning theories with special emphasis on urban planning", Shahid Beheshti University Publications, first edition. (in persian)
- Akbari, N. U., & Yarmohammadian, N. 2013. Estimating the Amount of Sustainability of Municipality Revenue in case of Paying Building Taxes on Installment Plan (The Case of Isfahan Municipality). IUESA 2013; 1 (1): 103-115, 20.1001.1.23452870.1391.1.1.7.9 (in persian)
- Athari, K. 2009. "Urban economy and city economy in Iran", Ekhtaz Shahr magazine (special section), Vol 2, No 7.(in persian)
- Basiri Parsa, N., & Nematullah, A. 2009. Municipalities' Income Stability and Sustainable Urban Development: A Case Study of Hamedan City, First Conference on Sustainable Urban Development, Tehran. (in persian)
- Borhani, K., Rafiyan, M., & Meshkini, A. 2016. Land Use Change and Political Economy of Space: Developing a Theoretical- Integrated Model, Iranian Journal of Sociology, Vol 18, No 3, pp 86-109. 20.1001.1.17351901.1396.18.3.4.6(in persian)
- Collier, S. & Anke, G. 2022. Design in government: City planning, space-making, and urban politics, Political Geography, Volume 97, pp1-13.
- El-Anshasy, A., & Bradley, M.D. 2012. Oil Prices and the Fiscal Policy Response in Oil-Exporting Countries. Journal of Policy Modeling, vol.34
- Esaei Khosh, A. 2008. evaluation of cash basis and recognition of income in 20 districts of Tehran municipality, master's thesis, Faculty of Accounting and Management, Allameh Tabatabai University. (in persian)

مسئولیت های شهرداری با منابع تأمین مالی " دارای تحقق حداقلی است. تطابق یافته‌های پژوهش با نتایج پژوهش‌های انجام شده بیانگر این واقعیت است که یافته‌های این پژوهش نیز تأییدکننده نتایج پژوهش‌های (Nesari, 2015) و (Zenouz, 2008) است. افزون بر این، از بین شاخص‌های تبیین‌کننده ساختار فضای شهری، تعداد ۴ شاخص نظیر؛ سازماندهی فضای شهری، بازساخت شهری، رانت‌خواری زمین و مسکن، میزان اثرگذاری طرح‌های شهری در ایجاد رانت و ارزش افزوده برای شهر دارای تحقق حداکثری است و سه شاخص دیگر دارای تحقق حداقلی و یک شاخص دارای تحقق بینابین می‌باشد. که در پژوهش‌های دیگر مورد بررسی قرار نگرفته است و با یافته‌های پژوهش‌های دیگران متفاوت است و می‌توان از آن به عنوان نتیجه جدید یاد کرد. در همین راستا، پیامد نفتی شدن اقتصاد در تهران "رانت‌خواری زمین و مسکن" را به دنبال داشته است. به منظور تقویت ساختار شهری در شهر تهران می‌بایستی شاخص‌ها و مؤلفه‌های "درآمد شهری پایدار" را تقویت تا از این طریق "ساختار مطلوب فضای شهری محقق گردد، متناسب با این اثرگذاری، نتیجه و انعکاس فضایی" ساختار و سازمان مطلوب شهری " در بخش‌های سرزمینی، قلمروهای فضایی و سازمان‌های توسعه‌ای در افق چشم‌انداز شهر تهران عینیت فضایی به خود خواهد گرفت. در همین راستا مهمترین پیشنهاداتی به شرح زیر ارائه می‌شود:

ساماندهی و بهبود مدیریت هزینه‌ها توسط شهرداری و سایر ارگان‌های مرتبط؛
اصلاح قانون شهرداری‌ها به منظور افزایش کارایی لازم برای بهبود وضعیت درآمد شهرداری‌ها؛
بازنگری در میزان عوارض صنایع و مشاغل مزاحم شهری؛
اختصاص عوارض و مالیات فروش فرآورده‌های نفتی مصرف شده در شهر تهران؛

- Journal of Environmental Studies, Vol 35, No 51. (in persian)
- Mesgari, So., Naimi Sadigh, A., & Abdolshah, M. 2018. Investigating the factors affecting the income of municipalities and providing appropriate strategies for sustainable revenue. *GeoRes* 2018; 33(۲) , 10.29252/geores.33.2.73 .(in persian)
- Nesari, R., Montazeri, R., & Hosseinzadeh, N. 2015. Sustainable Financing Strategies of Tehran Municipality in the Five-Year Plan, Emphasizing Issued Resistive Economy Policies. *IUESA* 2015; 3 (11) :99-116. (in persian)
- Samimi, S., & Mirhashmi, S.M. 2013. the effect of oil revenues on the income of municipalities in large cities in Iran, the first conference on urban economics in Iran, Mashhad. (in persian)
- Saunders, P. 2012. "Social Theory and Urban Problem", translated by Mahmoud Sharaipour, Tehran: Tisa Publications. (in persian).
- Seifaldini, F. 2011. "Specialized Language of Urban and Regional Planning", Ayez Publishing House, Tehran. (in persian).
- Small, J. and M. Witherick, (1990), a modern Dictionary of Geography, Edward Arnold, London.
- Taghi Heidari, M., rashidi, A., Ranjbarnia, B., & RAHMANI, M. 2021. Explaining the drivers of oil economy and its effects on the quality of livablity of local communities in extracted cities (Case study: Behbahan), *Geographical Urban Planning Research*, Vol 8, No 4, pp 737-760. (in persian).
- Urry, J. 1985. Social relations, space and time. In D. Gregory & J. Urry (Eds.), *Social relations and spatial structures* (pp. 20–48). London: Macmillan
- Wind, B., & Ibrahim, B. 2020. the war-time urban development of Damascus: How the geography- and political economy of warfare affects housing patterns, *Habitat International*, Volume 96.
- Witlox, F., & Derudder, B. 2007. Airline Passenger Flows through Cities, Some New Evidence, in: P. Taylor, B. Derudder, P. Hamonpad Consulting Engineers. 2012. methods of increasing revenue and reducing municipal costs, Urban Planning Office of the Ministry of Interior, Center for Urban Planning Studies, Tehran: Publications of Iran's Municipalities Organization. (in persian)
- Imani Shamlou, J., & Rafiyan, M. 2015. Powerand Re-definition of Urban Planning Theory (with an Emphasis on Political Economy in Oil-Based Economies), the scientific Journal of strategy, Vol 25, No 80, pp 287-319. (in persian)
- Jamshidzadeh, E. 2012. review and analysis of expenses and credits of the country's municipalities during the years 50-56 and 71-79, *Country Management and Planning Quarterly*, Vol 13. , No 4. (in persian)
- Kamran, H., Ahmadi, S. A., Baghaee Nia, H., & Ansari, Z. 2017. The Impact of Political Ideology on Promoting the Level of Geographic Space Case study: Qom province, *Geography (International Journal of Geographical Society of Iran)*, Vol 15, No. 53; 265-246. (in persian)
- Kazemian, G., Ali Akbari, E., Taleshi, M., & Hadad Hasanabadi, M. 2021. Constructive Dynamisms of Large-Scale Urban Projects by the Space Political Economy Approach; a Case Study of Mashhad Metropolis. *GeoRes* 2021; 36 (3) :263-274. (in persian)
- Kazemian, Gh. Aliakbari, E., Taleshi, M., & Hadad Hasanabadi, M. 2020. Financing Management of Cities and Modern Urban Political Economy (Case Study: Mashhad Metropolis), *Geography and Urban Space Development*, Vol 3, No 2. (in persian)
- Mahdaviyafa, H., Razavian, M., & Momeni, M. 2009. The Role of Political Economic in Spatial Structure of Tehran and Periphery, *Journal of Environmental Studies*, Vol 35, No 50, pp 1-14. 20.1001.1.10258620.1388.35.51.4.6.(in persian)
- Mahdaviyafa, H., Razaviyan, M. T., & Momeni, M. 2009. The Role of Political Economic in Spatial Structure of Tehran and Periphery,

Geography and Planning, Architecture and Urban Planning, Tehran, (in persian)
Zenour, B. 2008. The Theoretical Foundations of Municipal Revenue System, Shahr Economy Quarterly, No. 2. (in Persian).

Saey, F. Witlox, and Cities in Globalisation, Routledge, and London.
Yousufian Ahri, H., & Jalali, S. 2015. Investigating the role of political economy in today's urban spaces with an emphasis on Tabriz city, the 4th National Conference on Sustainable Development in the Sciences of

